

Богдан Гарасимів

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
студент I курсу спеціальності 081 “Право”
realistprocs@gmail.co

ИНДИВИДУАЛЬНОСТЬ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

© Гарасимів Б., 2017

На філософсько-правовому рівні проаналізовано дефініцію індивідуальності у системі соціальних зв'язків. З'ясовано, що індивідуальність – одна з основних властивостей особистості, її суттєва характеристика, яка визначається за формою та способом буття людини як суб'єкта свідомої діяльності. Доведено, що формування особистості визначається історично системою суспільних відносин, культурою певної епохи, яку вона поступово опановує під час суспільної життєдіяльності. Від того, які саме соціальні чинники формують особистість, залежать і її індивідуальні риси. Такими чинниками, що визначають індивідуальність, є сім'я, школа, робочий (трудоий) колектив; на загальнішому рівні людина формується як індивідуальність у певній соціальній спільноті.

Ключові слова: людина; особистість; індивідуальність; діяльність; соціальні зв'язки; соціальне; формування особистості; вплив соціального.

Богдан Гарасимів

ИНДИВИДУАЛЬНОСТЬ В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНЫХ СВЯЗЕЙ: ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

На философско-правовом уровне проанализировано дефиницию индивидуальности в системе социальных связей. Выяснено, что индивидуальность – одно из основных свойств личности, ее существенная характеристика, определяется по форме и способу бытия человека как субъекта сознательной деятельности. Доказано, что формирование личности определяется исторически системой общественных отношений, культурой определенной эпохи, которой она постепенно овладевает во время общественной жизнедеятельности. От того, какие именно социальные факторы формируют личность, зависят и индивидуальные черты личности. Такими факторами, определяющими индивидуальность, являются семья, школа, рабочий (трудоий) коллектив; на более общем уровне человек формируется как индивидуальность в определенной социальной общности.

Ключевые слова: человек; личность; индивидуальность; деятельность; социальные связи; социальное; формирование личности; влияние социального.

PERSONAL SYSTEM SOCIAL BONDS: PHILOSOPHICAL AND LEGAL ASPECTS

On the philosophical level legal definition of identity is analyzed in the system of social relations. It was found that personality - one of the basic personality traits, its essential characteristic, which is determined by the form and manner of being human subjects conscious activity. Proved that identity formation historically determined system of social relations culture of a certain age, she gradually takes possession during public life. From that, what social factors shape a person, independent and individual personality traits. These factors determine identity are family, school, work (labor) group; on a more general level is formed as an individual in a particular social community.

Key words: man; personality; individuality; activity; social relationships; social; identity formation; social influence.

Постановка проблеми. Про індивідуальність нині говорять чи не найбільше. Її намагаються знайти у кожному. Водночас активно її досліджують. Ми вибрали особистісно центрований підхід у контексті цього дослідження, що максимально сприяє вивченню категорії індивідуальності з огляду на ті проблеми, які виникають через події сьогодення. Вирішення проблеми співвідношення особистості та індивідуальності тісно пов'язане з розумінням проблеми індивідуалізації як провідного принципу буття індивідуальності.

Аналіз дослідження проблеми. Означена проблема поставала перед мислителями впродовж усієї історії розвитку людської культури (Геофраст, Г. В. Лейбніц, Ж. де Лабрюєр та ін.), особливу увагу їй приділили в XIX–XX ст. В. Дільтей, Е. Шпрангер, Ш. Бюлер та ін., а також вітчизняні вчені – В. М. Бехтерев, Б. Г. Ананьєв, Б. М. Теплов та ін. В ученнях про людину неодноразово робили спроби класифікувати індивідуальність і на природничо-біологічному рівні (І. П. Павлов, В. М. Бехтерев), і на рівні певних творчих досягнень людини як соціальної істоти (Т. Рібо, А. Ф. Лазурський та ін.).

Рівні та специфіка творчих досягнень індивідуальностей у кожен епоху історії людства мають своєрідні характеристики (наприклад, титанізм славетних діячів Відродження, буржуазна індивідуальність як підприємництво та заперечення цього підприємництва у межах самої буржуазної культури, зокрема в ідеї надлюдини тощо). Індивідуальна психологія А. Адлера певною мірою підсумувала прагнення буржуазної свідомості до вищих рівнів індивідуалізації. Радянські психологи, соціологи та філософи більше акцентували на необхідності індивідуалізації системи виховання громадян. У цьому вбачали продуктивну методологію формування гармонійно розвиненої особистості. Але вони значно переоцінювали роль партійних органів, колективу і недооцінювали негативний реальний стан суспільних відносин у країні та їх вплив на індивідуально-особистісне формування людини.

Останніми роками в розробленні проблеми індивідуалізації значний внесок зробили й українські вчені Є. К. Бистрицький, В. Г. Кремінь, С. Б. Кримський, В. Г. Табачковський, В. І. Шинкарук та ін.

Мета статті – на філософсько-правовому рівні проаналізувати дефініцію індивідуальності у системі соціальних зв'язків.

Виклад основного матеріалу. Задля з'ясування проблеми особистості як індивідуальності треба зіставити поняття “індивідуальність” та “особистість”. Перше існує поряд з другим як одна з

його властивостей і є водночас істотною характеристикою типу конкретної людини, виражаючи спосіб її буття як суб'єкта самостійної діяльності; індивідуальність як особистість є немовби власним обрисом, носієм своїх учинків і дій. Індивідуальне “Я” створює центр особистості, її внутрішнє ядро.

Поняття “індивідуальність”, як зазначалося, не збігається з поняттям “особистість”. Якщо останнє характеризує людину з огляду на її соціальну зумовленість, соціальне вираження, виявляючи при цьому її соціальні позиції та орієнтації, то поняття “індивідуальність” розкриває форму, спосіб її буття. Саме на цьому шляху намагався знайти відмінність між згаданими поняттями Г. Гегель. Він стверджував, що особистість є головним визначенням права, набуває наявного буття переважно як власності, але байдужа до конкретного визначення “живого духу”, з яким має справу індивідуальність [1, с. 358–360].

Отже, індивідуальність – одна з основних властивостей особистості, її суттєва характеристика, яка визначається за формою та способом буття людини як суб'єкта свідомої діяльності. Кожна людина на шляху до набуття статусу особистості характеризується певною індивідуальністю, мірою його формування. Її різнобічні властивості можуть виявлятися з різною силою. Особистість – це єдність соціального та індивідуального, сутність її існування [2, с. 273]. Вона становить цілісну, індивідуалізовану систему соціально значущих властивостей людини (інтересів, потреб, здібностей), котрі формуються у процесі становлення конкретно-історичних видів діяльності відповідно до умов життя суспільства. Під час практичної діяльності людини соціальне й духовне поєднуються, відбувається самореалізація та самоутвердження особистості, її соціалізація, що водночас є її індивідуалізацією, індивідуальною формою освоєння нею суспільних відносин.

Розвиток особистості, розкриття її індивідуальності – це розвиток загальносуспільного в індивідуальному і через нього зростання багатства та розмаїття її духовного світу, розвиток ініціативи і творчих здібностей. Особистість реалізує себе лише поруч з іншою особистістю у процесі суспільної діяльності. Глибина й масштаби останньої, міра самореалізації людини, а також те, наскільки збігаються її інтереси з інтересами інших особистостей і суспільства, визначають рівень розвитку особистості. Отже, індивідуалізація перетворюється на фактор усебічного розвитку особистості. Суспільство може сприяти цьому, але саме воно здатне розвиватися лише за наявності реальних можливостей, свободи вибору, коли особистість є одночасно і законодавцем, і виконавцем, і творцем суспільства. Відсутність таких умов неминуче призводить до стагнації суспільства, одностороннього розвитку певного різновиду людської діяльності (бюрократизація, мілітаризація, професійний кретинізм тощо), що загрожує людині втратою можливості бути особистістю [3, с. 273].

Формування особистості визначається історично системою суспільних відносин, культурою певної епохи, яку вона поступово опановує під час суспільної життєдіяльності. В. Г. Нестеренко зазначає, що вирішальною умовою індивідуалізації людини є “її соціалізація – залучення людини до соціального шляхом прийняття в себе й перетворення на свій життєвий світ, відповідно до можливостей і вимог індивідуальних рис, здобутків соціального досвіду в найширшому його розумінні” [4, с. 242]. Звичайно, в реальному житті соціальне і природно-неповторне взаємодіють у людині з перших днів її життя, а можливо, ще й раніше. Але, як засвідчують і науковий аналіз, і практичне життя, індивідуальність не дана людині від природи, а задана їй самим способом буття – соціальним. “Саме соціалізація, здійснювана через наслідування, навіювання, через дію всієї системи виховання та освіти, саме соціалізація уможлиблює індивідуалізацію” [4, с. 242].

Як зазначалося, особистість формується також під впливом соціального, визначається соціальними чинниками. Розкриваючи співвідношення та взаємозв'язок особистісного та індивідуального через поняття людського буття, можна твердити, що індивідуальне в особистості становить загальний вимір людського буття, здійснюваного як співбуття. Це – певний спосіб взаємодії природно-неповторного із соціальним за переваги першого. Людина залучається до співбуття з іншими людьми як індивідуальне буття [5, с. 273]. Індивід не може це здійснити через свою “примірниковість”. Він “такий, як усі” й тому не може бути смисловим центром відносин “людина – світ”. Щоб побудувати свій світ, треба бути індивідуальним утіленням соціального, осередком його

смісловій трансформації, а відтак “притягувати” й “випромінювати” до інших достатні смисли. Отже, людське співбуття здійснюється за наявності в ньому виміру індивідуального, відповідно й соціальне народжується лише поряд з індивідуальним [6, с. 208].

Щоправда, можна розуміти це й інакше. Індивідуальне й соціальне можна тлумачити як самодостатні смислові аспекти спільного життя. Тоді виникає спокуса зосередитися на якомусь одному з них. Так, у західній філософії першої половини ХХ ст. переважала орієнтація на індивідуальне начало в людському бутті, й соціальне нерідко тлумачили як зовнішнє й навіть загрозливе для людини. Показовою можна вважати таку позицію у праці Ортега-і-Гассета “Людина і люди”. Людину і суспільство автор розглядає як цілком автономні одиниці. Він уважає, що стосунки між людьми є не соціальними, а міжіндивідуальними. За змістом вони особистісні, авторські. Соціальне – це зовнішнє щодо конкретної людини існування. Воно не створене, за нього ніхто не відповідає. Це – сліпа анонімна влада, яка перешкоджає виявленню творчих здібностей людини. Елементарною формою соціальності є звичаї, серед яких Ортега-і-Гассет вирізняє “слабкі” та “сильні”. Перших люди не помічають, а другі сприймають як примус з боку суспільства. “Слабкі” звичаї, яких не усвідомлюють, є найповнішим виявом соціального; до нього філософ зараховує насамперед мову. Але подальший аналіз цього питання спричинює висновок, що мова є наслідком постійного зіткнення соціального та індивідуального. Загальне в мові (“говорити”) перешкоджає вираженню в ній буттєвої сутності людини в безпосередньому мовленні (“сказати”). Отже, Ортега-і-Гассет визнає, що в самій структурі соціального наявне індивідуальне [7, с. 234].

Зовсім іншу позицію займає соціологія, котра розглядає соціальне переважно як суто позитивне щодо індивідуального. Один із фундаторів європейської соціології, Б. Дюркгейм, вважав, що суспільство щодо індивіда є здійснюваною солідарністю, а ставлення людини до нього ґрунтується на довір’ї, безперечному прийнятті соціальних настанов.

Але, хоч би як тлумачити соціальне – як негативне чи позитивне щодо індивідуального, досвід його осмислення переконує в тому, що воно не лише уможливує індивідуалізацію буття людини в суспільстві, але й саме (через свій нерозривний зв’язок з індивідуумом) набуває додаткової якості – особистісності. Достатня соціальність стверджується в людському бутті як особистісний стрижень, як його особистісний вимір.

Від того, які саме соціальні чинники формують особистість, залежать й індивідуальні риси особистості. Чинниками, що визначають індивідуальність, є сім’я, школа, робочий (трудоий) колектив; на загальнішому рівні людина формується як індивідуальність у певній соціальній спільноті.

Залежно від того, до якої соціальної спільноти за походженням та існуванням належить особистість, а також від тих специфічних індивідуальних рис, яких вона набуває внаслідок цього, психологи, соціологи та філософи вирізняють певні її типи. Типізація здійснюється найчастіше на психологічному чи соціально-філософському рівнях. Доволі цікаву типізацію особистостей запропонував психолог Б. Додонов. Поклавши в її основу головний різновид діяльності людини, від якої вона отримує максимальне задоволення, вчений визначив такі типи особистості: альтруїстський (задоволення від допомоги іншим); практичний (максимум задоволення від продуктивно-корисної праці); гностичний (задоволення від пізнання, науки, спостереження). Вельми схожу типізацію пропонує психолог Е. Шаров. Досліджуючи особливості життя й навчання студентів, він виокремлює такі типи особистості: особистість, мета якої – отримати задоволення; діловий; інтелектуальний [2, с. 204–205]. Але, як зазначають В. П. Андрущенко та М. І. Михальченко, соціальна філософія, враховуючи зазначені типізації особистості, “не зупиняється на жодній із них чи їх сукупності, вона формує свій власний підхід, що ґрунтується на таких критеріальних засадах, як ставлення людини до власності та влади, місце й роль людини в системі соціальних, передусім матеріальних, відносин, діяльна участь у громадському житті тощо” [2, с. 205].

За цими критеріями людина постає як представник тієї чи іншої соціальної спільноти, насамперед суспільного класу, нації, народності. Раб, рабовласник, феодал, буржуа, селянин, пролетар – це своєрідні соціальні типи особистості. Вони уособлюють усі характерні ознаки класу, поділяють його історичну долю, живуть і виражають його потреби, страждання, надії. Індивід із

молоком матері засвоює національну самосвідомість (у разі її наявності), психологію, характер. Усе це реалізується в соціальних діях за тих чи інших соціально-історичних умов.

Звичайно, приналежність окремих особистостей до тієї чи іншої соціальної спільноти не означає їх повної тотожності. Вони вирізняються за рівнем свідомості, характером і спрямованістю діяльності, соціально значущими здобутками чи втратами, а також за індивідуальними рисами, які визначаються приналежністю людей за іншими критеріальними ознаками до інших соціальних спільнот. Наприклад, певна особистість, що належить до того чи іншого народу, класу, відрізняється від іншої своїм національним походженням, релігійним світоглядом тощо. Водночас зазначимо, що людина є не лише об'єктом суспільного впливу. Її розвиток – це процес перетворення її на суб'єкт удосконалення самого соціального середовища [3, с. 32]. Саме життя людини як індивідуальності є активним творчим процесом її самовиявлення й самоствердження у світі та власній свідомості [3, с. 121].

На нашу думку, аналіз зв'язку між соціально-типовим у людині та її індивідуально-особистісними якостями потребує подальшого поглиблення. Вважаємо, що цей зв'язок із людським буттям постійний. Але він є винятково варіативним і по-різному виявляється у різних спільнотах.

Висновки. Узагальнюючи висловлене, зазначимо, що особистість не може існувати поза зв'язком із індивідуальністю. Вона індивідуальна за своєю сутністю та способом існування. Водночас поняття індивідуальності не збігається з поняттям особистості. Якщо друге характеризує людину з позиції її соціальної зумовленості, соціального вираження, то перше розкриває характерні риси особистості, форму й спосіб її буття. Особистість формується, перебуваючи у системі певних соціальних спільнот. Залежно від типу й характеру соціальної спільноти, в якій перебуває людина, формуються й відповідні індивідуальні властивості особистості.

1. Гегель Г. В. Ф. *Феноменологія духа* / Георг Вільгельм Фридрих Гегель. – М., 1959. – С. 358–360. 2. Андрущенко В. П. *Сучасна соціальна філософія* / В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко. – К., 1996. – С. 204–205. 3. Дорошенко А. Б. *Соціальне середовище як фактор формування особистості: дис. ... канд. філос. наук* / Алла Борисівна Дорошенко. – К., 1994. – 256 с. 4. Нестеренко В. Г. *Вступ до філософії: онтологія людини* / Владислав Григорович Нестеренко. – К., 1995. – С. 242. 5. Шинкарук В. І. *Гуманізм діалектико-матеріалістического мировоззрення* / В. І. Шинкарук, А. І. Яценко. – К.: Політиздат України, 1984. – С. 92. 6. Гарасимів Т. З. *Роль працівників ОВС у запобіганні девіантній поведінці: особистісно центрований підхід: монографія* / Тарас Зеновійович Гарасимів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 392 с. 7. Гарасимів Т. З. *Філософема девіантної поведінки: монографія* / Тарас Зеновійович Гарасимів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 356 с.

REFERENCES

1. Gegel' G. V. F. *Fenomenologiya dukha [Phenomenology of the spirit]* Moscow, 1959. pp. 358–360. 2. Andrushchenko V. P. *Suchasna sotsial'na filozofiya [Modern social philosophy]*. V. P. Andrushchenko, M. I. Mykhal'chenko. Kiev, 1996. pp. 204–205. 3. Doroshenko A. B. *Sotsial'ne seredovishche yak faktor formuvannya osobystosti: dys. ... kand. filoz. nauk [Social environment as a factor in identity formation: Dis. ... candidate. Philosophy. Science]*. Kiev, 1994. 256 p. 4. Nesterenko V. H. *Vstup do filozofiyi: ontolohiya lyudyny [Introduction to Philosophy: Ontology man]*. Kiev, 1995. 657 p. 5. Shinkaruk V. I. *Gumanizm dialektiko-materialisticheskogo mirovozzreniya [The humanism of the dialectical-materialistic worldview]*. V. I. Shinkaruk, A. I. Yatsenko. Kiev: Politizdat Ukrainy Publ, 1984. 392 p. 6. Harasymiv T. Z. *Rol' pratsivnykiv OVS u zapobihanni deviantnyy povedintsi: osobystisno tsentrovanyy pidkhid: monohrafiya [The role of police officers in preventing deviant behavior, personality-centered approach: Monograph]*. L'viv: L'vivs'kyu derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav Publ, 2013. 392 p. 7. Harasymiv T. Z. *Filosofema deviantnoyi povedinky: monohrafiya [Filosofema deviant behavior: Monograph]*. L'viv: L'vivs'kyu derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav Publ, 2013. 356 p.

Дата надходження: 23.03.2017 р.